

Marktsocialisme

Is er een alternatief voor het kapitalisme zonder de nadelen die democratische planning met zich meebrengt? Marktsocialisme is in ieder geval een kandidaat. In economenland staat de theorie van het marktsocialisme niet bepaald in de spotlights. Even was er wel serieuze aandacht toen in 1992 de American Economic Association een artikel publiceerde van John Roemer en Pranab Bardhan over marktsocialisme in het vooraanstaande wetenschappelijke tijdschrift *Journal of Economic Perspectives*. Dit was heel uitzonderlijk; sinds 1948 waren er, uitgezonderd enkele artikelen over coöperatieve productie, geen economische artikelen over socialisme gepubliceerd in de economische A-tijdschriften.

Marktsocialisme gaat terug tot Enrico Barone die in 1908 probeerde aan te tonen dat er een formele gelijkheid bestaat tussen een concurrerende markteconomie en centrale planning. Het marktsocialisme als theorie werd echter pas echt bekend door het zogeheten socialistische calculatiedebat in de jaren '20 en '30 tussen de Australische school met de econoom en latere Nobelprijswinnaar Hayek als voornaamste vertegenwoordiger en Oscar Lange, een Poolse econoom en pleitbezorger van marktsocialisme. In het model van Lange bezit de overheid de productiemiddelen. De markt voor kapitaal is afgeschaft, maar de markten voor goederen, diensten en arbeid blijven behouden. Hayek stelde dat centrale planners onmogelijk alle informatie konden verzamelen (over voorkeuren van consumenten, productiekosten, technologie) om uit te rekenen wat er door wie geproduceerd moest worden. En als die informatie al verzameld zou kunnen worden, dan was het nog onmogelijk volgens Hayek om die informatie te verwerken tot een productieplan. Lange trachtte aan deze kritiek op centrale planning tegemoet te komen. Hij meende dat vrije markten en privaat eigendom geen essentiële voorwaarden zijn om tot een efficiënte allocatie van bronnen te komen. Een veilingmeester, in de vorm van een centrale planningsinstantie die prijzen vaststelt waarop economische actoren reageren, kan net zo goed fungeren als coördinatiemechanisme waarbij rekening wordt gehouden met de voorkeuren van betrokken actoren. Sterker nog, Lange meende dat zijn model beter zou werken. Een vrije markteconomie wordt voorgesteld als een mechanisme met een fictieve marktmeester. Maar aangezien er in de werkelijkheid geen perfecte werkende markten bestaan, is dit geen realistische voorstelling. Met de introductie van centrale planning, zou de coördinatie van het marktmechanisme geoptimaliseerd worden met welvaartswinst als gevolg. Langes model zou een ideaal werkend kapitalisme representeren, met socialistische doelen. In Langes model blijft de markt voor goederen en arbeid in stand. De markt voor kapitaal kwam te vervallen waardoor de overheid zelf prijzen moest vaststellen voor kapitaalgoederen en financieel kapitaal. Het startpunt voor deze prijzen zijn in Langes model de prijzen zoals die golden voor afschaffing van de geld-en kapitaalmarkt. Op basis van de prijzen van kapitaal en arbeid (die nog wel via de markt tot stand komen) dienen managers vast te stellen wat de meest efficiënte inzet van arbeid en kapitaal is per productieniveau. Vervolgens dient dat productieniveau gekozen te worden waarbij de prijs van de output gelijk is aan de marginale kosten, gebruikmakend van de neoklassieke theorie van perfecte concurrentie. De centrale planners hebben de taak om voortdurend in de gaten te houden of er overschotten of tekorten zijn op de markt voor goederen, productie-input en kapitaal, zoals aangegeven door de managers van de staatsbedrijven. Indien er zich onevenwichtigheden voordoen, passen de centrale planners de prijzen vervolgens aan. Lange beoogde met zijn marktsocialisme om meer gelijkheid te realiseren. Door collectivisering van de kapitaalmarkt gaan kapitaalinkomsten niet meer naar financiële elites maar worden deze eerlijk verdeeld over werkende burgers als sociaal dividend. Centrale planners bepalen waar en hoeveel geïnvesteerd wordt waarbij de verwachting is dat dit leidt tot minder volatiliteit in de conjunctuurontwikkeling en een rationele mate van kapitaalaccumulatie waarbij overinvestering en onderconsumptie zoals in het kapitalisme worden tegengegaan. Tenslotte kunnen externe kosten en opbrengsten in prijzen worden geïncorporeerd door centrale planners (zoals milieukosten).

Langes model kwam echter niet tegemoet aan Hayeks kritiek. Zijn kritiek op Lange is voornamelijk epistemologisch van aard, dat wil zeggen Lange ging ervan uit dat alle benodigde informatie voor centrale planning toegankelijk en openbaar is of althans gemaakt kan worden (objectieve informatie). Lange meende dat bedrijven objectieve kennis hebben van de productiemogelijkheden en bijbehorende kosten en dat de voorkeur van consumenten direct zichtbaar is als deze zich toont in aankoopgedrag. Alle benodigde informatie kan ontsloten en doorgegeven worden aan centrale planners in het model van Lange. Hayek verwierp dit uitgangspunt omdat volgens hem informatie in hoge mate een subjectief karakter heeft. Er is sprake van een informatieprobleem dat alleen op vrije markten opgelost kan worden. Hiermee bedoelde Hayek dat menselijk gedrag niet in eerste instantie geleid wordt door maximalisatie van de eigen voorkeuren gegeven objectieve kennis over de mogelijkheden en kosten hiervan. Veel informatie die

mensen gebruiken om tot handelen te komen is ongearticuleerd en impliciet. Er is vaak sprake van 'stilzwijgende informatie' over 'specifieke omstandigheden van tijd en ruimte' die alleen de 'man on the spot' kan bezitten. Bij stilzwijgende informatie moet gedacht worden aan informatie die moeilijk zo niet onmogelijk te representeren is in regels of stellingen en daardoor niet of nauwelijks articuleerbaar en overdraagbaar. Daarnaast gaat het om informatie waarvan de eigenaar zich nog niet bewust is en deze pas manifest wordt in het marktproces in een proces van interactie met de omgeving. Volgens Hayek is deze *subjectieve informatie* zeer belangrijk in het economisch proces en kan deze alleen benut worden binnen een omgeving met vrije markten.

Keuzes worden gemaakt zonder rationele afwegingen maar op basis van intuïtie (dat wil zeggen niet bewuste informatie). Keuzes worden daarnaast ook dikwijls gemaakt simpel door het volgen van regels, uit gewoonte, zeker in situaties van onzekerheid. Daarnaast zijn voorkeuren niet gegeven, maar worden gevormd én veranderen door interactie van het individu met de sociale omgeving. Hayek stelde dat Langes model onvoldoende rekening houdt met het feit dat voorkeuren dikwijls niet *a priori* gegeven zijn en dat zijn marktsocialisme onvoldoende subjectieve informatie betreft bij de totstandkoming van prijzen. Er is sprake van informatieverlies ten opzichte van vrije marktwerking.

Een ander punt van kritiek van Hayek op Lange was dat in zijn model prijzen voor langere tijd vastliggen en niet zo snel als op de markt kunnen reageren op veranderingen in vraag en aanbod. Dit gebrek aan dynamiek leidt tot lagere levensstandaarden omdat niet alle informatie verwerkt wordt die wel in marktprijzen tot uitdrukking komt. Verder stelde Hayek dat socialistische managers nauwelijks een prikkel hebben om te zoeken naar lagere productiekosten. Lange ging er immers vanuit dat kennis over de productiemethoden openbaar en objectief beschikbaar is. Maar in werkelijkheid is het moeilijk om vast te stellen door de *planning board* wat de beste en meest efficiënte productiemethoden zijn voor een specifiek bedrijf en of een bedrijf dus zijn uiterste best doet om te komen tot de meest effectieve en efficiënte productie. Het is niet altijd direct duidelijk wat de beste productiewijze is. Benchmarking, waarbij soortgelijke staatsbedrijven vergeleken worden kan tot op zekere hoogte een oplossing bieden, maar dan nog zal zonder marktconcurrentie en winstprikkel om de beste productie te organiseren een systeem van marktsocialisme suboptimaal zijn aldus Hayek. Alleen privaat eigendom in een concurrerende omgeving zet aan tot ondernemerschap. In de afwezigheid daarvan verzwakt de financiële verantwoordelijkheid ernstig. Zonder vooruitzicht op hoge opbrengsten, zal suboptimaal beleid worden gevoerd binnen organisaties. Omdat er geen winsten te behalen zijn, zullen er minder nieuwe bedrijven toetreden wat leidt tot minder innovatie en verdere inefficiënties. Startende bedrijven moeten eerst toestemming krijgen van de centrale planners om te mogen produceren. Bedrijven die aantoonbaar goedkoper kunnen produceren maken nog een kans hierop, maar starters die kunnen bijdragen aan product vernieuwing en een meer pluriform aanbod minder. De prikkel voor centrale planners om starters te laten toetreden wordt verder verlaagd omdat meer bedrijven het planningsproces complexer maken.

De meeste economen zijn van mening dat Hayek het calculatiedebat gewonnen heeft (in de jaren '30 werd het tegengestelde gedacht!). Dit betekende echter niet het einde van het marktsocialisme. Vooral vanaf de jaren '80, onder invloed van de hegemonie van 'nieuw rechts', zijn er diverse voorstellen gedaan voor nieuwe vormen van marktsocialisme die de kritiek van Hayek probeerden te pareren. Het grote verschil tussen deze nieuwe varianten en het model van Lange is dat het nieuwe marktsocialisme wel onder andere gekenmerkt wordt door een winstmotief. Concurrentie moet zodoende zorgen voor efficiënte uitkomsten. Hieronder worden twee moderne theorieën over marktsocialisme besproken, die van John Roemer en van David Schweickart.

Het model van John Roemer

Het marktsocialisme van de wiskundige en hoogleraar economie John Roemer behelst een systeem waarbij het bezit van bedrijven eerlijker verdeeld is dan onder het kapitalisme waarbij veel aandelen in het bezit zijn van een machtige elite die op deze manier ook politieke macht verwerft. Deze machtige elite heeft er veel belang bij dat er hoge winsten gemaakt worden en verzet zich dan ook hevig tegen regels op het gebied van milieu, arbeidsbescherming en sociale rechten, die de winsten verlagen. Om die politiek-financiële elite te breken, wil Roemer het aandelenbezit eerlijker verdelen. Roemer gaat uit van een systeem van genationaliseerde investeringsbanken. Roemer ent zijn model op het Japanse systeem van conglomeraten van bedrijven (*keiretsu*) gelieerd aan een investeringsbank. In Roemers model lenen de investeringsbanken geld aan de gelieerde bedrijven en monitoren ze de prestaties van deze bedrijven. Deze

banken zijn aan de overheid gelieerd, maar zijn politiek onafhankelijk. Het management van een bedrijf wordt gekozen door afgevaardigden van de investeringsbank, werknemers in het bedrijf en aandeelhouders. De overheid investeert zelf ook middels investeringsplannen waarbij verschillende rentevoeten worden gebruikt om investeringen te stimuleren of juist te ontmoedigen. Daarnaast heeft de overheid een stabiliserende functie: investeringen die niet slagen door externe schokken waar bedrijven niets aan kunnen doen, bijvoorbeeld als gevolg van een recessie, kunnen achteraf gesubsidieerd worden als dit ex ante is toegezegd. Dit zou investeringen van bedrijven stimuleren.

Bedrijven mogen tot een bepaalde, kleine omvang privaat blijven, maar worden genationaliseerd (met compensatie) als ze groter worden, of als de stichter overleden is of niet meer in het management zit. Nieuwe bedrijven maken aanvankelijk geen deel uit van de publieke sector. Ondernemers moeten voldoende prikkels hebben om te innoveren. Dit gebeurt niet als de winst publiekelijk gedeeld wordt. Maar Roemer voorziet er in zijn programma in dat veel groeiende bedrijven uiteindelijk gekocht worden door publieke bedrijven. Als dit niet vrijwillig gebeurt kan de overheid jonge bedrijven veilen aan bedrijven in de publieke sector. De vermogenstitels worden vervolgens, net als bij bestaande voldoende grote bedrijven, verdeeld onder het publiek. Het aandelenkapitaal is niet langer ongelijk verdeeld. In *A Future for Socialism* (1994) stelt Roemer het volgende voor:

'Void ownership of corporations and issue everyone identical portfolios of stocks, or 'coupons', giving each person, initially an equal share of ownership in every corporation in the economy. People would then be free to trade their shares of stock in one company for shares in another, but not permitted to trade shares of stock for money or goods.'

De ratio achter dit voorstel om bij de geboorte iedereen een gelijke aandelenportefeuille te geven is om niet-arbeidsinkomsten eerlijker te verdelen. Na overlijden kunnen aandelen niet geërfd worden; nieuwe aandelen worden verdeeld onder een nieuwe generatie. Het is niet mogelijk om coupons te verkopen voor geld of goederen. Indien dat zou kunnen, zouden veel weinig koopkrachtige burgers hun aandelen snel te gelde maken in plaats van een onzeker rendement af te wachten, meent Roemer. Een dergelijk volkskapitalisme zou dan uiteindelijk leiden tot een even scheve vermogensverdeling als onder het kapitalisme. Een hoge concentratie van aandelenbezit is volgens Roemer niet nodig om bedrijven ertoe aan te zetten doelmatig naar winst te streven. De markt voor coupons zorgt voor een prikkel voor managers omdat bedrijven de coupons bij de staat kunnen ruilen voor geld, waarbij de centrale bank de wisselkoers bepaalt tussen valuta en coupons. Bovendien indiceren de prijzen van coupons de waarde van bedrijven waar investeringsbanken bij het beoordelen van de bedrijven binnen hun conglomeraat gebruik van kunnen maken. Door strenge monitoring van de investeringsbank wordt deze prikkel voor managers verder versterkt. De banken op hun beurt worden geprikkeld om prudent uit te lenen door controle door de centrale bank en andere banken (middels interbancaire leningen) en door prestatiebeloning voor bankmedewerkers. Een alternatief (Bardhan, 1993) is dat bedrijven binnen een conglomeraat de aandelen van elkaar aanhouden wat een prikkel geeft om de prestaties van elkaar te monitoren en op basis daarvan te investeren.

Het model van David Schweickart: Economic Democracy

David Schweickart, wiskundige, filosoof en professor aan de filosofiefaculteit van Loyola University in Chicago, heeft een model voor markt-socialisme ontwikkeld dat hij in zijn boek *Against Capitalism* 'economic democracy' noemt. In zijn model is er sprake van publieke bedrijven met werknemerszelfbestuur. Schweickart stelt dat democratie in het liberale westen een kernwaarde is, waarbij we wel onze politici mogen kiezen, maar vreemd genoeg niet onze leidinggevend:

'Contemporary capitalism celebrates democracy, yet denies us our democratic rights at precisely the point where they might be utilized most immediately and concretely: at the place where we spend most of the active and alert hours of our adult lives.'

De coöperaties in Schweickarts model opereren op een productmarkt. Er vindt concurrentie plaats om klanten en omzet en er is een winstmotief. Marktwerking beperkt zich tot goederen en diensten. Er bestaat geen arbeidsmarkt in de huidige zin, hoewel schaarsteverhoudingen wel van invloed zijn op de inkomsten

uit arbeid. Werkenden binnen een coöperatie verdelen onderling op democratische wijze de resterende middelen uit de omzet na aftrek van belastingen en reserveringen voor depreciatie van kapitaal. Private investeringen zijn niet mogelijk aangezien investeringsfondsen publiek bezit zijn. De ratio hierachter is dat zo grillig en ongewenst investeringsbeleid door private investeerders (waarbij deze bijvoorbeeld hun geld terugtrekken en investeren in het buitenland of onderinvesteren in sociaal wenselijke projecten) voorkomen wordt. Deze publieke fondsen worden de coöperaties extern gefinancierd. Middelen voor investeringen worden verkregen via heffingen op het bedrijfskapitaal volgens een uniform tarief. De middelen die bedrijven overhouden na belastingaftrek worden prioritair in een wettelijk verplicht intern depreciatiefonds ingelegd, waaruit naar eigen inzicht vervangingen van bestaand kapitaal betaald worden. De nationale overheid distribueert de middelen uit het sociale investeringsfonds naar regio's (Schweickart suggereert op basis van inwonertal met correcties voor bijzondere gevallen). Op regionaal niveau wordt democratisch besloten hoeveel van de middelen worden uitgegeven aan publieke voorzieningen en hoeveel naar de publieke banken. Dit laatste gebeurt op basis van de volgende criteria: (1) de hoeveelheid bedrijven waaraan banken gelden hebben verstrekt (2) prestaties in het verleden bij het maken van winst en (3) prestaties op het gebied van het bevorderen van de werkgelegenheid (en eventuele andere sociale doelen). Op basis van de laatste twee criteria verstrekken de publieke banken daadwerkelijk gelden aan bedrijven. Dat werkgelegenheid ook een criterium is, hangt ook samen met het gegeven dat coöperaties minder geneigd zijn de werkgelegenheid uit te breiden dan kapitalistische bedrijven. Het gaat hier niet om leningen, maar giften. Dit is geen gratis geld. Het betreft financieel kapitaal waar kapitaalbelasting over betaald moet worden. Schweickart ziet het als een lening met rente, maar zonder aflossing. Schweickart laat in zijn model nog wel ruimte voor ondernemers die door hard werken, risico en intelligentie bijdragen aan een innovatieve economie, ook als de bedrijven van deze ondernemers groot zijn.

De kapitalistische bedrijven zullen net als de coöperaties de kapitaalbelasting moeten betalen en kunnen niet geld met geld maken. Private investeringen blijven onmogelijk. In een reactie op de economische crisis schetste Schweickart zijn ideaalbeeld. De veelal zeer goedkope aandelen van grote bedrijven zouden door de staat opgekocht moeten worden, in plaats van dat de banken gered werden. Deze genationaliseerde bedrijven zouden als coöperaties geleased en gerund worden door werknemers. De omzet- en winstbelasting (die vaak ontdoken wordt) worden opgeheven en vervangen door een eenvoudige, vlakke kapitaalbelasting. De opbrengsten komen ten goede aan een investeringsbanken die volgens democratisch bepaalde richtlijnen de coöperaties van investeringsmiddelen voorzien. Voor de consumenten blijven er kleine commerciële spaarbanken bestaan voor hypotheek en consumentenkrediet.¹

Schweickart heeft in zijn voorstel de lokale banken gemodelleerd naar de *Caja Laboral Popular*, de bank van 'werelds grootste coöperatie Mondragon in Spanje. Lokale ondernemingen zijn verbonden aan een lokale bank waar ze rekeningen aanhouden voor hun depreciatiefonds en de verkoopinkomsten, maar ze zijn vrij om elders diensten af te nemen. De raad van bestuur van de publieke banken wordt gevormd door vertegenwoordigers van de gemeenschap, de bankmedewerkers en van de bedrijven die zaken doen met de bank. Net als bij de *Caja Laboral Popular*, kennen de publieke banken speciale afdelingen die ondernemerschap stimuleren door investeringen, technische assistentie en het zoeken naar investeringsmogelijkheden. Verder wordt innovatie gestimuleerd in een systeem van markt-socialisme omdat er concurrentie tussen bedrijven en een winstmotief is. Hoe beter de prestaties van de aangesloten bedrijven, hoe meer middelen een bank krijgt en hoe hoger de beloning voor de bankmedewerkers.

Bedrijven kunnen failliet gaan in Schweickarts model wanneer een minimum inkomen per hoofd niet gerealiseerd wordt. Niet geïnvesteerd geld dient teruggegeven te worden aan de banken, die het weer moeten teruggeven aan regionale banken. Het markt-socialisme van Schweickart opereert grotendeels buiten internationale financiële geldstromen om. Bij wet is geregeld dat middelen alleen nationaal geïnvesteerd mogen worden en bedrijven komen niet in buitenlandse handen omdat werknemers het voor het zeggen hebben, bedrijven gemeenschappelijk bezit zijn en omdat er geen aandelen zijn die gekocht kunnen worden. Verder worden fondsen ook alleen nationaal opgehaald.

¹ <http://www.zcommunications.org/bailout-a-case-for-economic-democracy-and-clearing-the-path-to-socialism-by-david-schweickart>

Het voornaamste verschil tussen Schweickarts model en dat van andere marktsocialisten is dat hij uitgaat van werknemersdemocratie en financiering van investeringen door middel van belastingen in plaats van spaarfondsen. Roemer bijvoorbeeld ziet werknemersdemocratie niet als essentieel voor marktsocialisme. Wat de modellen in meer of mindere mate beogen te realiseren is meer gelijkheid, democratisering en rationalisering van investeringen (minder afhankelijkheid van 'venture capitalists' en meer sturing van investeringen wat moet leiden tot meer welvaart en een stabielere conjunctuur). Over hoe het marktsocialisme tot stand kan komen zijn genoemde auteurs kort. Schweickart stelt dat een politieke partij die economische democratie voorstaat de verkiezingen kan winnen (bijvoorbeeld ten tijde van politieke en sociaal-economische onrust). Stap voor stap kan het marktsocialisme haar superioriteit tonen binnen een gemengd systeem van kapitalistische en marktsocialistische productie waarna het kapitalisme vervangen kan worden. Naarmate economische democratie steeds meer op de werkvloer wordt geïntroduceerd, zal dit ook leiden tot meer politieke participatie van werknemers, verwacht Schweickart. Zo zal een zelfversterkende ontwikkeling ontstaan tegen het kapitalisme en een politiek van belangengroepen. Marktsocialisten hebben ook andere voorstellen gedaan zoals voor groene belastingen en belastingen op globale financiële transfers. Schweickart stelt daarnaast de introductie voor van wat hij noemt 'socialistische protectie', een importheffing die de prijs van geïmporteerde goederen verhoogt. Het gevolg is dat geïmporteerde goederen beter kunnen concurreren met binnenlandse goederen. De opbrengsten van de heffing gaan naar de landen waaruit geïmporteerd wordt om deze economisch te ondersteunen (niet duidelijk is naar wie deze gelden precies gaan. Overheden van ontwikkelingslanden? NGO's? Producenten of werkers, wat niet makkelijk zal zijn?).

Planning én markt

Pat Devine en Fikret Adaman, twee economen uit respectievelijk de VS en Turkije, hebben in diverse publicaties een mengvorm van planning en marktwerking uitgewerkt als alternatief voor het kapitalisme:

'Our model may be briefly summarised as follows. The means of production are socially owned, defined as ownership by those groups principally affected by their use, a concept akin to that of 'stakeholder ownership' advocated by many from a green perspective. A distinction is drawn between market exchange, involving the sale and purchase of the output of existing capacity, and market forces, which in capitalist economies bring about changes in the structure of capacity through atomistic decisions on investment and disinvestments that are coordinated ex post. Market exchange remains an integral part of our model but market forces are replaced by a process of negotiated coordination in which the groups principally affected coordinate decisions on investment and disinvestments ex ante.' (Devine & Adaman, 2001)

Dit model biedt dus ruimte voor een markt van eindgoederen, terwijl over nieuwe investeringen besloten wordt door alle betrokken stakeholders.

Evaluatie marktsocialisme

Socialisme met markten wordt door traditionele socialisten als een *contradictio in terminis* beschouwd. Marx sprak van een 'bourgeois socialisme' waarmee hij verwees naar vrije associaties van producenten, een idee van de anarchist Proudhon. De 'alternatieve socialisten' menen echter dat juist het beste van twee werelden wordt gecombineerd in hun theorie: de efficiency van de vrije markt (die, zo wordt gesteld, niet voorbehouden is aan het kapitalisme) enerzijds en het gelijkheidsideaal van het socialisme anderzijds. In dit hoofdstuk zijn twee socialistische stromingen besproken die ruimte laten voor markten.

Het marktsocialisme als alternatief voor het kapitalisme kreeg in de jaren '80, maar vooral na de val van de muur hernieuwde belangstelling. Er ontstond een nieuwe generatie van modellen waarbij de bedenkers tegemoet probeerden te komen aan de oude kritiek van Hayek uit het calculatiedebat. Alsmede beoogden deze modellen praktische problemen te voorkomen, zoals die voorkwamen in landen waar vormen van marktsocialisme hebben bestaan zoals Joegoslavië (1950), Hongarije (1968) en China (1978). Een belangrijke tekortkoming waren *zachte budgetbeperkingen* bij bedrijven. Hierbij wordt de relatie tussen inkomsten en uitgaven verzwakt doordat een externe partij, de overheid, uitgaven financiert die niet gedekt kunnen worden uit inkomsten. Hierbij komt dat managers van bedrijven deze assistentie ook in hoge mate verwachten en hier hun gedrag op afstemmen. Zachte budgetbeperkingen zijn onder meer zichtbaar in overheidssubsidies, belastingvoordelen en gunstige kredietvoorwaarden. Door politieke interventie wordt het concurrentiemechanisme verzwakt en worden fouten niet effectief afgestraft. Soms werden noodlijdende bedrijven kunstmatig in leven gehouden, niet zelden door fusies. Op deze manier werd ook

volledige werkgelegenheid nagestreefd. Het mag duidelijk zijn dat zachte budgetbeperkingen leiden tot een hoge mate van inefficiency en bijgevolg welvaartsverlies.

De wat Roemer noemde ‘vijfde generatie modellen’ van het marktsocialisme trachten zachte budgetbeperkingen tegen te gaan en een vergelijkbare mate van efficiency te bereiken als bedrijven onder het kapitalisme. Daarnaast moet het innovatief vermogen ook minstens van hetzelfde niveau zijn. Theoretici van het nieuwe marktsocialisme beogen aldus een vergelijkbare mate van efficiency als bij het kapitalisme te koppelen aan een meer egalitair economisch regime.

Diverse critici, met name vanuit rechtse hoek en in het bijzonder van de Oostenrijkse school die werkt in het voetspoor van Hayek, is er ook met de nieuwe generatie modellen van het marktsocialisme nog veel mis. Los van het feit dat deze critici niet overtuigd zijn dat het informatieprobleem van Hayek is opgelost (de markt als ontdekkingsmechanisme ter toetsing van informatie wordt gefrustreerd door investeringsbeslissingen door de overheid en banken), voorzien zij te weinig prikkels. De meeste critici richtten hun aandacht op het model van Roemer. Opmerkelijk genoeg heeft het model van Schweickart nauwelijks aandacht gekregen in de literatuur, vermoedelijk omdat het te ver wegstaat van het mainstreamparadigma waarbinnen de meeste economen zich bewegen.

Wohlgemut (1997) vreest dat in Roemers model nieuwe ondernemers minder snel een bedrijf starten als ze weten dat dit later bij voldoende groei opgaat in een groter publiek bedrijf. Deze bedrijven worden mogelijk onvoldoende gecompenseerd of juist overgecompenseerd voor hun gedwongen confiscatie en hebben een perverse prikkel om klein te blijven, dan wel om te groeien en zich tegen een te hoge prijs te verkopen wat mogelijk is door asymmetrische informatie (Wonnell, 1998). Dit probleem kan echter deels worden opgelost door een bedrijf dat te groot dreigt te worden op te splitsen in kleinere bedrijven (al dan niet onder een holding). Verder bekritiseert Wohlgemut de betrokkenheid van de overheid bij het beïnvloeden van investeringen door wisselende rentestanden. Investeringsbeslissingen zouden alleen op zuiver economische criteria moeten worden gedaan en niet vermengd mogen worden met politieke overwegingen. Dit oordeel is echter sterk normatief. Waarom zou een vrije markt natuurlijk zijn en zou het niet natuurlijk zijn om organisaties op te zetten waar de overheid in kan interveniëren? Bovendien gaat deze kritiek voorbij aan het economisch succes van overheidsinterventie bij investeringen zoals blijkt in Aziatische landen als Maleisië en India. Wohlgemut stelt verder dat Roemers model paternalistisch is omdat burgers het aan hen toegekende couponbezit niet mogen verkleinen om andere winstgevendende vermogenstitels aan te schaffen of middelen te verkrijgen voor belangrijke persoonlijke zaken (een huwelijk bijvoorbeeld). Iedereen dient zijn coupons te investeren of men nu geïnformeerd of geïnteresseerd is of niet. Roemer heeft hier echter een goede reden voor: voorkomen dat door vrije handel er weer grote ongelijkheid ontstaat. Nu delen tenminste alle volwassen burgers in de opbrengsten van bedrijven. Bovendien is deze kritiek niet zwaarwegend; uitzonderingsgronden kunnen eenvoudig bepaald worden voor zeer bijzondere gevallen. Beleggingsbeslissingen kunnen bovendien worden uitbesteed aan deskundigen. Wohlgemut meent dat managers nauwelijks een prikkel hebben door het couponsysteem, maar Roemer heeft aangegeven dat hoe meer coupons een bedrijf heeft, hoe meer kans op middelen voor investeringen. Er is geen dreiging meer van een overname onder het marktsocialisme. Wohlgemut heeft gelijk dat deze dreiging zeker in de Angelsaksische bedrijfswereld een prikkel is voor managers, maar overschat de waarde van dit instrument. Roemer (1995) verwijst naar het werk van Stiglitz die heeft aangetoond dat bedrijven die andere bedrijven overnemen hier vaak niet van profiteren. De prikkelstructuur in het model van Roemer lijkt robuust genoeg. Wonnell (1998) meent dat een belangrijke prikkel wordt weggenomen in Roemers model omdat bedrijven geen kapitaal kunnen verwerven door aandelenemissies. Daardoor hoeven ze zich geen zorgen te maken dat als ze huidige aandeelhouders onvoldoende bedienen, ze geen kopers kunnen vinden voor toekomstige aandelen. In het algemeen is het verkopen van aandelen geen optimale manier om investeringen te financieren. De uitgifte van nieuwe aandelen wordt flink ondergewaardeerd. Potentiële kopers die over onvoldoende informatie beschikken, zijn immers geneigd te denken dat bedrijven de nieuwe emissie wel overwaarderden vanwege de mogelijkheid van informatieasymmetrie. Alleen voldoende lage aandelenprijzen kunnen dit vermoeden tegen gaan. Alleen de prijs van aandelen is onvoldoende om investeringen op te beslissen, zo toont de informatie-economie aan. Banken in een Keiretsu systeem beschikken wel over de nodige niet-prijs informatie en zijn daarom goed geëquipeerd om investeringsbeslissingen te nemen, stelt Roemer (1995). Tegenwoordig bevatten Keiretsu's echter veel private banken die om de gunsten van de industrieën concurreren; de semi-staatsbanken in Roemers model zijn veel machtiger, volgens sommigen te machtig met risico op inefficiency en politieke beïnvloeding

(Wonnell, 1998). Een terecht bezwaar van Wohlgemut tegen dit Keiretsu systeem is dat er een prikkel is om bedrijven binnen een conglomeraat te laten samenspannen en toetreders te blokkeren, zodat voorkomen wordt dat de investeringen van de bank in een bedrijf door concurrentie van de anderen niet rendabel genoeg worden. De financiële mededingingsautoriteit zou hierop toe moeten zien. Ten slotte keert de kritiek zich tegen de rol van de overheid in Roemers model als het gaat om de garantiestelling bij externe schokken. Dit veronderstelt het vermogen van de overheid om slecht management en niet-beïnvloedbare exogene factoren te scheiden wat *rent seeking* en kostbare procedures uitlokt en via de achterdeur het zachte budgetmechanisme weer toelaat. Het systeem van gedifferentieerde rentes leidt er verder volgens Wonnell (1998), die weinig vertrouwen heeft in een onafhankelijke overheid, alleen maar toe dat de best georganiseerde lobbygroepen de grootste rentes subsidies krijgen. Hij, tenslotte, gelooft er ook niet in dat Roemers model bijdraagt aan minder milieuschade omdat er geen elite meer is die milieuregels tegenhoudt die winsten verlagen. De gemiddelde burger heeft veel te winnen als een bedrijf winstgevend en vermogenswinst uitkeert. De winst per aandeel betekent voor de gemiddelde burger die in Roemers model coupons bezit, veel meer dan voor een lid van de financiële elite onder het kapitalisme. Met de wet van afnemende meeropbrengsten in de hand meent Wonnell dan ook dat er veel verzet zal zijn vanuit de bevolking tegen duurzaam bedrijfsbeleid dat de winsten drukt.

Het model van Schweickart, *Economische Democratie*, staat dicht bij het socialistische ideaal van economische gelijkheid, maar heeft ten opzichte van Roemers model het nadeel dat de prikkelstructuur minder sterk is. Bedrijven worden gefinancierd door een lokale bank in plaats dat ze beschikken over meerdere financieringsbronnen. Dit kan leiden tot risicomijdend gedrag. Externe financiering kan verder tot suboptimale efficiency leiden vanwege de lagere betrokkenheid bij het bedrijf van de werknemers. Wanneer werknemers zelf ook financieel investeren in hun coöperatie, zal dat wellicht leiden tot een hogere motivatie die zich vertaalt in meer productiviteit in plaats van voor de financiering afhankelijk te zijn van banken. Dit effect wordt verzwakt door de wettelijk verplichte depreciatiefondsen die de werknemers moeten vormen, maar de vraag hoe sterk de controle hierop kan zijn (Howard, 2000:159). Er zijn echter mogelijkheden om ook andere vormen van financiering toe te staan, zoals door coöperatieve banken, leasing en verhandelbare aandelen. In al deze gevallen is er echter sprake van vermogensinkomsten; er wordt geld met geld verdiend wat strijdig is met het uitgangspunt van publiek kapitaal.

In Schweickarts model bepalen regio's, nadat deze vanuit de nationale overheid via een verdeelsleutel middelen uit het sociaal investeringsfonds hebben ontvangen, hoeveel hiervan voor publieke voorzieningen worden ingezet. Politieke concurrentie en sterk toezicht moet voorkomen dat regionale politici te weinig middelen doorsluizen naar de banken en dat hun banden met banken niet te innig worden waardoor ze het investeringsbeleid van banken beïnvloeden. Dat Schweickart werkgelegenheid medebepalend laat zijn voor de investeringsportefeuille van banken is verder een risico als de winstperspectieven daarnaast te weinig gewicht in de schaal leggen. Onrendabele bedrijven worden zo kunstmatig in stand gehouden met veel kapitaalverlies en moral hazard als gevolg. Het idee dat banken hun middelen krijgen op basis van (relatieve) prestaties is in principe efficiënt. Het zou kunnen zijn dat publieke banken te risico-avers zijn. Dit kan echter ondervangen worden door speciale banken te benoemen tot "verhoogde risico-banken" voor bijvoorbeeld nieuwe innoverende bedrijven. In Schweickarts model monitoren lokale banken bedrijven (Schweickart meent dat er ook enkele bovenlokale banken moeten zijn voor grotere bedrijven); regionale gemeenschappen monitoren lokale banken en de centrale bank monitort regio's op aanwijzing van de politiek die weer gemonitord wordt door het volk. Het probleem is dat het volk maar beperkt in staat is en bereid is om bureaucratische overheidsorganen te evalueren. Maar die beperking geldt nu ook al. De consument weet niet wat banken met zijn geld doen en heeft geen inzicht in het beleid van centrale banken. Dit gebrek aan betrokkenheid en transparantie is niet ernstig wanneer de prikkels in het systeem goed staan en er toezicht is op naleving van democratisch bepaalde regels. Die regels zullen in ieder geval helder moeten zijn over wanneer een bedrijf als niet kredietwaardig wordt beschouwd, zodat de rekening van verkeerde investeringen niet bij het publiek komt te liggen.

Om ondoelmatigheid te voorkomen, is het van belang zachte budgetrestricties tegen te gaan. Howard (2000: 158-160) stelt twee manieren voor om dit nadeel te mitigeren. Ten eerste door scherpe prestatiebeloning in het model te verwerken. Zowel de regiomanagers als de fondsmanagers van de banken

moeten worden afgerekend op zuiver economische prestaties op de langere termijn. Hun inkomen moet prestatie-afhankelijk zijn. Ten tweede door een synthese met het couponmodel van Roemer:

'As in ED (Economic Democracy, NB), the state provides capital, collected through taxation, but in addition to (or even instead of) outright capital grants that are vaguely socially owned, the banks could simultaneously issue cash to the firm and claimancy rights to the bearers of shares purchased with coupons. The firm does not issue the shares, the state does. But as new social wealth emerges, its owners can as easily be identifiable shareholders as society at large.' (Howard, 2000:160)

Howard stelt voor dat de staat aandelen uitgeeft die door burgers met coupons kunnen worden gekocht. De hoeveelheid middelen die bedrijven ter beschikking staat, is zo afhankelijk van de waarde van de aandelen die burgers kunnen verhandelen (maar niet kunnen cashen). Als er te weinig middelen zijn om te investeren, dreigt faillissement. Aldus wordt zachte budgetbeperking voorkomen. Howard gaat er verder niet op in, maar vermoedelijk stelt hij voor om meer uitgaven te doen bij bedrijven die sociaal gewenste investeringen doen. Bedrijven moeten voldoende winst maken om hun aandelenkoers voldoende hoog te houden om ook toekomstige financiering veilig te stellen. Er ontstaat een soort volkskapitalisme. Nadeel is dat dit leidt tot een korte termijnwinstgevendheid. Daarbij is het de vraag of het zachte budgetmechanisme alleen zo voorkomen kan worden. Het bankwezen kan ook bindende regels opstellen over het failliet verklaren van bedrijven die in landelijke wetgeving kunnen worden vastgelegd en reddingsplannen uitsluit. Het gemengde model van 'onderhandelend plannen' in combinatie met marktwerking van Levine en Adaman is eveneens niet onproblematisch (Hodgson, 2005). De bedenkers geven geen heldere criteria die een onderscheid kunnen maken tussen investeringen die door bedrijven zelf gedaan kunnen worden en die besloten moeten worden door onderhandelend plannen. In principe dienen nieuwe investeringen voorgelegd te worden aan een comité van stakeholders, maar in de moderne dynamische economie veranderen producten, processen, de mate en soort van concurrentie, voorkeuren en kennis voortdurend en zijn aanpassingen dus voortdurend nodig. Het zou ondoenlijk zijn om alle vernieuwingen aan een comité voor te leggen. Een mogelijke oplossing is het stellen van een financiële grens. Ook zijn Levine en Adaman niet helder in wie allemaal kunnen participeren bij besluitvorming over investeringen en hoe zwaar de inbreng van stakeholders dient te wegen. In ieder geval is het van belang dat ook derde partijen vertegenwoordigd zijn, zoals vertegenwoordigers van werklozen die weliswaar niet geschaad worden door het achterwege blijven van investeringen maar er mogelijk wel bij gebaat zouden zijn. Het risico is verder aanwezig dat innovaties worden tegengehouden door een meerderheid wat het dynamisch karakter van de economie, motor van welvaart, niet ten goede komt.